

POSELSTVÍ MINULOSTI
Egyptské dopisy Staré a Střední říše
Renata Landgráfová

Chceme-li se přiblížit starým Egypťanům, představují dopisy jeden z našich nejdůležitějších pramenů. Jedná se o dokumenty soukromého charakteru, na rozdíl od literárních textů obsahově nepříliš svázané pravidly žánru. V dopisech (přesněji řečeno v jejich neformulaické části) nacházíme to, co Egypťané považovali za důležité, to, co je přimělo vzít svitek papyru či ostrakon a psát. Dopisy představují také jedny z mála textů, u kterých s jistotou víme, kým a komu byly určeny – pokud se dopis dochoval celý, obsahuje jméno a tituly autora i adresáta. Především tituly nám umožňují určit společenské postavení obou osob.

Nejvíce dnes dochovaných egyptských dopisů pochází z Nové říše, ty byly též nejlépe zpracovány.¹ Z doby Střední říše známe přibližně 50 dopisů. Korpus dopisů Staré říše je oproti tomu velmi omezený. Vzhledem k tomu, že nás od doby stavitelů pyramid dělí téměř 5000 let, je pochopitelné, že se nám dochovalo jen několik málo papyrů či ostrak² s dopisy.

Dopisy Staré říše (3.–8. dynastie)

Vzhledem ke skutečnosti, že první egyptský papyrus vůbec (nepopsaný) pochází z hrobky velmože Hesirea ze 3. dynastie, není překvapivé, že je nejstarší dochovaný dopis datován až do 5. dynastie, přesněji do doby Džedkarea Isesiho. Zajímavé je, že z doby téhož panovníka pocházejí také první kopie královských dopisů na stěnách mastab vysokých úředníků. Je to pouhá shoda náhod, nebo byl tento panovník zvláště nakloněn umění pera?

Celkem známe sedm dopisů Staré říše, z nichž většina (čtyři) pochází z doby 6. dynastie. Dopisy byly psány hieratickým (kurzivním) písmem na papyrus, který byl následně složen a na vrchní stranu takovéto „obálky“ byly napsány jméno a tituly adresáta (a často i autora), které se tak po rozevření dopisu nacházejí na versu (rubu) listu papyru. V důsledku dřívějšího zvyku restaurátorů nalepit rozložený papyrus na silný karton zůstává dnes u dříve objevených papyrů tato „adresa“ nepřístupná.

¹ Např. Sweeney (2001).

² Ostrakon – úlomek vápence či střep nádoby sloužící jako materiál pro psaní.

P. Berlin 11301³ (5. dynastie, doba Džedkarea Isesiho)

Zlomek hieratického papyru byl spolu s dalším dopisem součástí chrámového archivu krále Neferirkarea. Tato skutečnost ovšem nemusí nutně znamenat, že dopis byl původně adresován do chrámu před odesláním jakéhokoli dopisu z chrámu byla pravděpodobně vyhotovena jeho kopie pro chrámový archiv. P. Berlin 11301 je s největší pravděpodobností právě takovou kopií. Interpretace textu je značně znesnadněna četnými mezerami.

... Nechtě je tvá pověst dobrá před Ptahem, jenž je jižně od své zdi, Chenti-tenenetem, Džed-šepesem a všemi bohy. Nechtě tě zachovají při životě a dávají ti denně všechny dobré věci a vše, co si tento služebník přeje. ...

... které jsi dal dopravit na místo mého pobytu, když došlo k velké škodě. Uspokojil jsem tě, když jsem ti dodal potraviny; mně nikdy dodány nebyly. ...

... v knize soudců. Nevrátil jsem se snad kvůli úředníkům brány soudní síně? Nevrátil jsem se snad [pro] radu soudců – jako si Re a Hathor přejí, aby Isesi žil na věky věků! Ohledně přjetí poplatku za přepravu ... přijal jsem je díky Neferanchnebefovi. Nedovol ...

... Mladíkům, kteří byli určeni stát se mladými kadety chrámu, se daří dobře. Velitel kněží Ipi si přeje ... z lomů v Tuře. Právě tvůj písař by si měl bude pamatovat ...

P. BM 10735⁴ (5. dynastie, doba Džedkarea Isesiho)

Fragment hieratického papyru byl spolu s dalším dopisem součástí chrámového archivu krále Neferirkarea (viz text k P. Berlin 11301). Papyrus je popsán po obou stranách, větší část textu však chybí a dochovaná část je nesrozumitelná. Pravděpodobným autorem textu je písař pracovní skupiny lodě Heremsai. Jedná se o dodávky, a v textu versa je možno rozeznat přísahu „jako si Re a Hathor přejí, aby Isesi [žil]...“.

P. Káhira CG 58043/P. Boulaq 8⁵ (6. dynastie, doba Pepiho I.)

Hieratický papyrus byl objeven pravděpodobně v Sakkáře v blízkosti Stupňovité pyramidy.⁶ Jedná se o zaopatření nejmenované „služebnice“ – o níž se má starat Mehi – a omluvu a obhajobu dvou osob – Irenachtiho a zmiňované „služebnice“, kteří byli dle všeho potrestáni za jakési opomínutí a trpí nedostatkem.

... Proč zůstáváš doma? Mehi přišel na místo, kde je tento služebník. Má snad tohoto služebníka a služebnici potkat neštěstí? Přisahám při očích Mereriho, mého pána, že se srdce jeho služebnice raduje, když spatří zástupce svého pána. Mehi navíc zapsal svou povinnost starat se o ni do dopisu, který jsem jej přiměl mi přinést.

Příbuzní mého přítele, asistenta paláce Irenachtiho, potřebují ovoce išed a trochu medu. Zmínil jsem jeho záležitost tvému zástupci, aby byl jmenován písařem svatyně Meret krále Nefersahora. Byl vyloučen pro nesplnění příkazů tvého zástupce. Zajisté je, Mereri, můj pane, paní služebnice zádušního statku příjemné slyšet mou řeč ve prospěch jiného služebníka.

Příjď ke mně, přijď ke mně, tak rychle, jak můžeš!

³ Publikace: Posener-Kriéger – de Cenival (1968: 453–465); Wente (1990: 55–56).

⁴ Publikace: Posener-Kriéger – de Cenival (1968: pl. LXXXA, B). Překlad: Posener-Kriéger (1976: 465–472).

⁵ Publikace: Goedicke (1967: s. 1–8, tab. 1). Překlad: Baer (1966: 1–9); Goedicke (1967: 1–8).

⁶ Podle A. Marietta „v písku severně od Stupňovité pyramidy“. Cit. v Goedicke (1967: s. 1).

P. Turín 54002⁷ (6. dynastie, doba Pepiho II.)

Původ neznámý, papyrus byl datován A. Roccatim podle paleografických a frazeologických kritérií. Jedná se o zemědělské záležitosti, autor varuje adresáta, že jeho činy nezůstanou bez povšimnutí a trestu.

... řekl mi, že jsi nechal zasít 10 hekat⁸ pšenice na herakleopolské půdě, již obdělává tento Memi vedle společníka a velitele kněží v Imiotru pod dohledem jediného přítele (panovníka) Šemaje, poté, co jediný přítel (panovníka) Senku přišel do kraje ... na této půdě, a osel suchou zem trvanlivou pšenicí z přidělu jediného muže, a jeho hornoegyptským ječmenem.

Tvůj požadavek je neoprávněný ... soudit přesně ... Dorazí posel, aby tě informoval o tom, jak zlé jsou přestupky těch, kteří vznášejí neoprávněné požadavky. Pokud tě úředníci budou nadále chránit, budu já jednat proti tobě.

P. Káhira JE 52001⁸ (6. dynastie, doba Merenrea nebo Pepiho II.)

Velmi špatně čitelný fragment hieratického papyru objevený v Sakkáře.⁹ Zdá se, že se jedná o zprávu o průběhu prací na stavbě Merenreova pyramidového komplexu. Adresátem je pravděpodobně kněz-předčítatel Pepianch.

recto

... Zádušní komplex „Merenreova krása září“ byl postaven výtečně ... z kamene. Strávil jsem rok v zádušním komplexu „Merenreova krása září“, který skutečně vzkvétá, v souladu s příkazem, jenž mi byl dán...

verso - adresa?

Vedoucí správce sýpky, velitel sýpky (královské) rezidence, kněz-předčítatel Pepianch.

P. Káhira JE 49623¹⁰ (6. dynastie)

Téměř zcela dochovaný hieratický papyrus objevený uvnitř ohradní zdi Stupňovité pyramidy v Sakkáře jižně od velkého dvora.¹¹ Jedná se o stížnost ohledně špatné organizace vybavení pracovní skupiny a nebezpečí následného zdržení prací.

Autor: představený pracovních skupin XY

Představený pracovních skupin říká:

Tomuto služebníku byl přinesen dopis vrchního soudce a vezíra, (s příkazem) přivést k němu do Západního paláce (?) pracovní skupinu z Tury, aby mohli být oděni. Tento služebník však namítá proti tomuto nesmyslnému přání, jelikož ty můžeš přijet do Tury lodí, tento služebník by však musel s pracovní skupinou strávit v rezidenci šest dní, než dostanou oblečení, což by vedlo ke zdržení práce, za kterou je tento služebník zodpovědný. Přitom stačí jediný den, aby mohla být tato pracovní skupina oděna.

Tento služebník píše, aby tě informoval.

⁷ Publikace: Roccati (1967: 14-22, pl. IV).

Překlad: Roccati (1967: s. 15-16); Wente (1990: 57). Egyptská dutá míra (mm) 4,8 l.

⁸ Publikace: Posener-Kriéger (1980: 83-84, pl. 6).

Překlad: Posener-Kriéger (1980: 84); Wente (1990: 57).

⁹ Bez bližšího udání místa nálezů. Posener-Kriéger (1980: 1 a násl., obr. 1 a příl. 6).

¹⁰ Publikace: Gunn (1925: 242-255).

Překlad: Gunn (1925: 242-255); Gardiner (1927: 75-78); Wente (1990: 42).

¹¹ Společně s několika dalšími fragmenty papyrů, Gunn (1925: 242).

P. Berlin 8869¹² (8. dynastie).

Hieratický papyrus pocházející pravděpodobně z archivu na Elefantíně.¹³ Odpověď na stížnost ohledně zločinů vysoce postaveného úředníka Sabniho a výzva k společnému postupu proti němu. Není bez zajímavosti, že známe hrobku nomarchy Sabniho. Ta se nachází v Asuánu, přesněji řečeno na pohřebišti nomarchů na Kubbit el-Hawě, a v Sabniho autobiografickém nápise (v němž se Sabni pyšní zejména tím, že z Nubie dopravil zpět do Egypta mrtvé tělo svého otce) je dokonce zmíněn jakýsi Iru - tedy s největší pravděpodobností adresát tohoto dopisu, který tedy musel být Sabni-mu blízký.

Adresa: Nomarcha, nositel pečeti krále Dolního Egypta, jediný přítel (panovníka), nositel boží pečeti Iru

Odesílatel: Generál Merirenacht, syn Kahotepa, syn jediného přítele (panovníka), a kněze-předčitatele Sebekhetepa.

Tvůj bratr obrátil svou pozornost na hlášení, které poslal tvůj písař jedinému příteli (panovníka), představenému domu Hotepovi, aby tvůj bratr neučinil nic, co tvůj písař nenávidí. Pokud tvůj písař píše tvému bratru, aby tvůj písař odhalil zločin, který byl spáchán proti tvému bratru, pak je vše v pořádku.

Pokud tak však tvůj písař učinil, aby ukončil boj, protože tvůj písař viděl obě cizí země ... pak tvůj bratr pozná, zda tvůj písař miluje nomarchu, nositele pečeti krále Dolního Egypta, jediného přítele (panovníka) a velekněze Sabniho více než tvého bratra.

Je totiž lepší toužit po spravedlnosti, než nechat nepravost pokračovat ... Toto je tedy příležitost k nápravě všech nepravostí spáchaných tímto nomarchou, jelikož on není z těch, kdo žijí ze svého vlastního majetku.

Tvůj písař však navrhl tomuto tvému bratru v Horově soudní síni, aby se tvůj písař a tvůj bratr navzájem podpořili, aby tento nomarcha nemohl nadále skrývat své zločiny. Jediný přítel (panovníka), představený domu Hotep přece viděl, že tento tvůj bratr neodporuje vojsku Nubie, aby tento tvůj bratr neučinil nic, co tvůj písař nenávidí.

Adresa: Nomarcha, jediný přítel (panovníka), představený knězi Rea, Iru.

V tomto dopise je velmi zajímavý způsob, jakým se sám autor dopisu označuje. Oslovování adresáta „tvůj písař“ se zdá být poměrně obvyklým rysem staroegyptských dopisů, neznáme však jediný jiný dopis, kde by se autor sám nazýval „tvůj bratr“. Obvykle byl užíván termín „tento služebník“, v případě, že byl autor stejného či vyššího postavení než adresát, prostě „já“. Autor se pravděpodobně nazývá „bratrem“ adresáta, aby tak apeloval na přátelský vztah mezi nimi a dále tak podpořil svou žádost o spojenectví.

Přestože není vždy snadné těmto textům porozumět, jelikož se nám často dochovala pouze odpověď na nám neznámý dopis či vůbec jen nepatrná část pravděpodobně rozsáhlejší korespondence, bližší pohled na dopisy Staré říše prozrazuje, že většina z nich se týká zločinů či bezpráví, ať už je oznamuje, žádá jejich řešení, či varuje adresáta, že jeho zločiny budou

¹² Publikace: Smither (1945: 16-19).

Překlad: Smither (1945: 16); Wente (1990: 58).

¹³ Smither (1945: 16).

odhaleny, pokud ihned nezjedná nápravu. Z celkem sedmi (šesti srozumitelných) dopisů Staré říše se zločinů a bezpráví přímo či nepřímo týká pět: P. Berlin 11301 hovoří mj. o jakési škodě a následné konzultaci se soudci.

P. Káhira CG 58043 žádá, aby byly příteli (?) autora odpuštěny jeho chyby, a upozorňuje na právní závazek posla Mehiho starat se o nejmenovanou ženu.

P. Turín 54002 varuje adresáta před vznášením neoprávněných požadavků a snahou nalézt ochránce mezi (vysokými) úředníky.

P. Káhira JE 49623 představuje s poněkud jízlivou slušností formulovaný protest proti nelogickému příkazu cestovat s celou pracovní skupinou na místo převzetí oděvu a žádost, aby byly oděvy dopraveny k pracovní skupině.

P. Berlin 8869 je přímo odpovědí na oznámení o zločinech nomarchy Sabniho (jenž „nežije ze svého majetku“, tedy páchá podvody či přímo krádeže) a výzvu ke společnému postupu proti němu.

Je tedy patrné, že Egyptana Staré říše přiměla k tomu, aby se chopil papyru a jal se psát dopis, pouze výjimečná situace a silná potřeba. Motivem autorů těchto dopisů byla snaha ochránit sebe či své přátele, zamezit zločinům, či vyhnout se provedení zbytečně komplikovaného příkazu.

Tyto dopisy obsahují jen velmi málo formulaických výrazů. Již v nejstarším dochovaném dopise se sice setkáváme s fragmentem úvodní formule ... *Nechť je tvá pověst dobrá před Ptahem, jenž je jižně od své zdi, Chenti-tenenetem, Džed-šepesem a všemi bohy. Nechť tě zachovají při životě a dávají ti denně všechny dobré věci a vše, co si tento služebník přeje ...*, rovněž v tomto dopise se autor označuje později tak typickou frází „tento služebník“, v ostatních dopisech, a to i těch jednoznačně identifikovatelných jako adresovaných osobě vyššího postavení než je autor, tyto formule chybí.

Dopisy Střední říše

Díky nálezům šesti papyrových archivů známe relativně velký počet dopisů z doby Střední říše. Vzhledem k jejich počtu zde není možné uvést kompletní výčet, soustředíme se na obecnou charakteristiku těchto dokumentů a jednotlivě zmíníme pouze ty, které se obecnému rámci vymykají, pro snazší orientaci však uvádím seznam archivů, kde byly tyto dopisy nalezeny.

Káhúnské papyry¹⁴

Tzv. Káhúnský archiv objevil W. M. Petrie v pyramidovém městě poblíž pyramidy Senusreta II. v Illáhúnu. Jeho výkopová zpráva¹⁵ nespecifikuje

¹⁴ Griffith (1898); Collier - Quirke (2002).

¹⁵ Petrie (1890: 30).

¹⁶ Luft (1998: 1-41).

místo nálezu, U. Luft¹⁶ však přesvědčivě dokázal, že archiv původně patřil sídelnímu městu nomarchy, které neslo jméno „Senusret je spokojený“. Archiv se skládá z velkého množství papyrů značně nesourodého obsahu – vedle literárních papyrů, gynekologického a veterinárního papýru, které však nemusely nutně být součástí téhož archivu, jsou zde matematické a právní dokumenty, účty a velké množství dopisů zejména právního charakteru.

Láhúnské papyry¹⁷

Rovněž tzv. Láhúnské papyry jsou součástí jednoho archivu. Byly nalezeny v Illáhúnu v odpadní vrstvě poblíž zádušního chrámu Senusreta II. na okraji jeho pyramidového města.¹⁸ Jedná se jednoznačně o jiný archiv než v případě tzv. Káhúnského archivu. Ačkoliv by blízkost místa nálezu k zádušnímu chrámu mohla naznačovat, že se jedná o chrámový archiv, obsah dopisů v něm obsažených hovoří proti tomu. S největší pravděpodobností jde o archiv pyramidového města přímo spojený s administrativou chrámu. Tato část města se nazývala „Senusret je mocný“.¹⁹ I zde byly vedle dopisů nalezeny texty jiného charakteru – chrámový deník, seznamy svátků, seznamy kněží, účetní dokumenty.

Hekanachtovy dokumenty²⁰

Hekanachtův archiv se skládá z 8 dokumentů, objevených v jedné z chodeb v hrobce Meseha, služebníka Ipiho, vezíra Mentuhotepe II. Zdá se, že Hekanacht byl zádušním knězem vezíra Ipiho. Archiv se skládá z účtů a dopisů, adresovaných Hekanachtově rodině a věnovaných zejména zemědělským problémům. Hekanachtův archiv byl publikován spolu s dalšími papyry blízkého data, Harhotepovým archivem obsahujícím účty, magicko-náboženský text a vzorový dopis, a Meketreovým archivem obsahujícím účty a vzorový dopis. Ve stejné publikaci se nacházejí ještě tři další dopisy neznámé provenience a dvě dřevěné tabulky (James 1962).

Tzv. Hlášení ze Semny

Soubor několika krátkých informativních zpráv zasílaných z egyptské hraniční pevnosti Semna jiným pevnostem, týkajících se zejména pohybu Núbijců v okolí, jejich příchodu do Semny za účelem obchodu. Papyry je možno datovat do doby Amenemheta III. Hlášení jsou zapsána na rectu papýru, jehož verso bylo následně popsáno magickými texty. Papyry byly objeveny v hrobce kouzelníka poblíž Ramessea v Západních Thébách.

¹⁷ Luft (1992).

¹⁸ Borchardt (1899: 89).

¹⁹ Luft (1998: 1–41).

²⁰ James (1962).

P. Reisner II²¹

Jedná se o druhý ze čtyř svitků nalezených v hrobce 408 v Naga ed-Dér. Tyto papyry, spojené se jménem vezíra Antefikera, obsahují především účty.

P. Brooklyn²²

Papyrus pocházející z Théb. Soubor textů dokazujících dědická práva ženy jménem Senebtisi.

Formální analýza struktury dopisů

Dopisy Střední říše jsou doslova plné rozličných formulí a ustálených frází. Písaři se je pravděpodobně učili opisováním vzorových dopisů, jejichž příklady se dochovaly dodnes. Tzv. kniha Kemit byla pravděpodobně sepsána v době 11. dynastie, dochovala se však v opisu na mnoha ostrakách Nové říše, objevených v Dér el-Medíně. Kromě několika vzorových dopisů s formulemi obsahuje rovněž vzorové vyprávění a několik frází z tzv. „ideální biografie“. Přímo z doby Střední říše pochází soubor 10 vzorových textů na papyru Kahun III.2, kde nalezneme většinu tehdy běžných epistolárních formulí.

„Služebník zádušního statku Džaš říká Rensenebovi, ŽPZ²²: buď chválen Sokarem v Tepsedžemu, jak si přeje tento služebník. Toto je sdělení pánu ohledně zaslání ovoce tomuto služebníkovi. Nechť je sluch pána, ŽPZ, dobrý!“

„Služebník zádušního statku Uehemmesut říká Hekaibovi, ŽPZ: Toto je sdělení pánu, ŽPZ, že všechny záležitosti pána, ŽPZ, jsou v pořádku, ať jsou kdekoli, takže není nic, čím by se pán musel zabývat, jen být živ a zdrav. Buď chválen Anupem, jak si přeje tento služebník. Toto je sdělení pánu, ŽPZ, o zaslání lodí naložených dolnoegyptským ječmenem pro tohoto služebníka. Nechť je sluch pána, ŽPZ, dobrý!“

[P. Kahun III.2]

Tyto formule tvořily jakousi „kostru“, která je rozpoznatelná v každém dopise, ačkoli ne vždy jsou přítomny všechny její prvky. Struktura dopisů se značně liší podle vzájemného postavení autora a adresáta dopisu. Celkem se dá v dopisech vysledovat šest různých typů frází. Zde je uvádím s příklady pro různé typy dopisů. Citace uvádí místo, kde se tato formule objevuje přesně v citovaném znění, pro každou se však dá najít velké množství příkladů.

I. Úvod (jméno a tituly autora dopisu, jméno a tituly adresáta)

I.i. dopis podřízeného nadřízenému:

Služebník zádušního statku Iry-ib píše představenému domu Sebeteibovi, ŽPZ...

[P. Kahun VI.6, 1]

Služebník zádušního statku Haremsaf píše ... [P. Berlin P 10023 B]

I.ii. dopis nadřízeného podřízenému:

²¹ Smither (1945).

²² „Nechť žije, je zdrav a úspěšný“ – egyptské *ḥw wꜣꜣ snb* psané samými Egypťany zkratkou – zde za Život Prosperita Zdraví.

Štebctic a představený chrámu Senusret píše představenému domu Haremsafovi [P. Berlin P 10036]

Sdělení, jež pronáší zádušní kněz Hekanacht k Merisuovi [Hekanacht I, 1]

I.iii. dopis osobě stejného postavení:

Stova sdělovaná generálem Nebesebem Kajovi [P. BM 10549]

Služebník zádušního statku, písař Nacht, píše písaři Aauovi [P. Káhira 91061]

I.iv. autorem a/či adresátem dopisu je žena

Sdělení Pepu pro paní domu Sebekbetep, ŽPZ... [P. Kahun XV.1/UC 32200]

Syn hovoří ke své matce, Hkekanacht ke své matce Ipi a k Hetepet ... [Hekanacht II, 1]

Dcera hovoří ke své matce, Satbensechut hovoří k Satbensechut [Hekanacht IV]

II. Zdvořilostní formule

II.i dopis podřízeného nadřízenému:

Toto je sdělení pánu, ŽPZ, že všechny záležitosti pána, ŽPZ, jsou v pořádku [P. Berlin P 10025]

Toto je sdělení pánu, ŽPZ, že všechny záležitosti pána, ŽPZ, jsou v pořádku na všech místech, díky přízni Atuma, pána Herakleopole, a jeho Devatera, Re-Harachteje a Sopdua, pána východu, a jeho devatera, a boba tvého města, který tě miluje každý den dodnes a všech bobů, dle přání tvého služebníka. [P. Kahun I.7]

II.ii dopis nadřízeného podřízenému:

-

II.iii dopis osobě stejného postavení:

-

II.iv. autorem a/či adresátem dopisu je žena

Tisíc pozdravů v nđ hrt=1 ve zdraví [Hekanacht IV]

Tisíc pozdravů v nđ hrt (v úctě) za přízně Hathory, paní Atfibu [P. Kahun XV.1/UC 32200]

III. dotaz ohledně zdraví adresáta

III.i. dopis podřízeného nadřízenému:

Toto je sdělení pánu, ŽPZ, ve věci zaslání zprávy tvému služebníku obledně života, prosperity a zdraví pána, ŽPZ, neboť srdce tvého služebníka se raduje, když slyší, že pán, ŽPZ, je živ, ... a zdrav. [P. Kahun IV.4]

Toto je sdělení pánu, ŽPZ, ve věci zaslání zprávy tvému služebníku obledně života, prosperity a zdraví pána, ŽPZ. [P. Kahun III.4/UC 32205]

V jednom výjimečném případě (spojení II a III): *Tvůj stav je stavem žijícího, milionkrát. Nechť tě Ptah, Jenž je jižně od své zdi, potěší životem, nechť je tvá pověst dobrá [...] Sobek, Hor, Hathor [...] a všichni bobové], kteří jsou na obloze a na zemi nechť obdaří pána, ŽPZ, milionem let, počínaje dneškem, dle přání tvého služebníka.* [P. BM 10567]

III.ii dopis nadřízeného podřízenému:

-

III.iii. dopis osobě stejného postavení

Jak se máš, jak se máš, obledně tvého života, prosperity a zdraví? Tvůj stav je stavem žijícího, milionkrát! Nechť Montu, pán Uasetu, a všichni bobové, jednají v tvůj prospěch, nechť pro tebe připraví milion let v životě, prosperitě a zdraví. [P. BM 10549]

III.iv adresátem dopisu je žena

Jak se ti daří? Jsi zdráva a v přízni Montua, pána Uasetu? [Hekanacht II]

IV. vlastní obsah dopisu (zde uvádím standardní úvod této části)

IV.i. dopis podřízeného nadřízenému:

Toto je sdělení (swd?-jb pw n nb) pánu, ŽPZ, obledně ...

Ve všech dochovaných dopisech.

IV.ii. dopis nadřízeného podřízenému:

Sdělení, (ᶜ rḥ=k) [Hekanacht IV]

IV.iii. dopis osobě stejného postavení:

Co tento služebník píše, má být předáno tvému písaři, ŽPZ [Hekanacht III]

Většinou bez standardizovaného úvodu

IV.iv. adresátem dopisu je žena

-

V. závěrečné pozdravy

VI.i. dopis podřízeného nadřízenému:

A pozdravuj představeného chrámu [...] ve zdraví, a představeného domu Kanachta, ŽPZ, a celou naši domácnost [P. Kahun VI.5/UC 32213]

A pozdravuj děti a všechny v domě! [P. Kahun I.7]

A pozdravuj paní domu Satepibu ve zdraví, a představeného domu Chemua, a paní domu Bebu, a představeného pradláků Sadžebutibo, a paní domu Senebi [P. Kahun IV.4]

VI.ii. dopis nadřízeného podřízenému:

Pozdravuj mou matku Ipi tisíc a milionkrát, pozdravuj Hetpetu a celou domácnost, a Nefretu! [Hekanacht I - jedná se o dopis, který Hekanacht posílá domů]

VI.iii. dopis osobě stejného postavení:

-

VI.iv. adresátem dopisu je žena:

-

VI. závěrečná formule

VI.i. dopis podřízeného nadřízenému:

„Nechť je sluch pána, ŽPZ, dobrý“ (nfr sdm nb ᶜ.w.s.)

Toto je sdělení obledně tohoto, sdělení pánu, ŽPZ. Nechť je sluch pána, ŽPZ, dobrý. [P. Berlin P 10023 B]

VI.ii. dopis nadřízeného podřízenému:

Dávej pozor, dávej pozor, nebuď líný [Hekanacht I]

U ostatních dopisů tohoto typu se bohužel nedochovala závěrečná část. V době Nové říše je podobný závěr dopisu, pokud jsou jeho obsahem instrukce, poměrně běžný, někdy je navíc doprovázen jízlivou poznámkou jako *„vím, že jsi líný a nejradsí jsi vleže“*

VI.iii. dopis osobě stejného postavení:

-

VI.iv. adresátem dopisu je žena:

Dávejte pozor, dávejte pozor, buďte silní [Hekanacht IV]

Obsah dopisů

Vzhledem k rozsáhlosti korpusu dopisů Střední říše je nutno omezit se na přehled jejich obsahu a v celé šíři citovat pouze ty, které se běžnému rámci vymykají. Dopisy se i obsahově liší podle vzájemného vztahu autora a adresáta.

Nejvíce dopisů píše podřízený nadřízenému. Častým tématem těchto dopisů jsou zprávy o autorově činnosti, o průběhu jemu svěřených prací, o dodávkách, které k němu dorazily.

Toto je zpráva pánu, ŽPZ, že služebník zde učinil vše, co pán přikázal. [P. Kahun I.7]

... Nomarcha přikázal tomuto služebníkovi dostavit se do Girzy, aby zde zapsal dělníky.

Obrátil se na tohoto služebníka se slovy: „Obledně nedostatku, který jsi zjistil, obrať se na představeného domu Haremsafa.“ Tento služebník dal tedy seznam nedostatků přinést Senusretovi... [P. Perlin P 10073]

... Toto je zpráva pánu, ŽPZ, že jsem pátého dne čtvrtého měsíce doby záplavy dorazil do Hutnebes ... Poté jsem ti poslal velitele Henata s dopravní lodí, již jsem nalezl v přístavu, a dal jsem ji naložit a přivést k tobě. Baketa vyslala tu loď plnou, těžko jsem ti mohl poslat ještě víc... [P. Kahun VI.4 / UC 32201]

Dopis P. Kahun IV.4 prozrazuje, jaký motiv stál za těmito zprávami. Autor zde vedle běžné zprávy o vykonání příkazu připomíná svému nadřízenému, že mu byla slíbena odměna, a nyní se jí dožaduje:

... Služebník zde píše zprávu, aby mohl být odměněn kusem fritu. Pán, ŽPZ, řekl: „Já sám se postarám o to, abys byl odměněn poté, co budou látky utkány.“ ... Hle, nepřinesl jsem to, protože stále nemám ten frit... .

Celkový tón tohoto dopisu je velmi zajímavý, jelikož ačkoli je text přímo přeplněn zdvořilostními formulami, autor ve vlastním obsahu zprávy jasně dává najevo, že dokud mu nebude dodána slíbená odměna, další příkazy nesplní.

Typická jsou rovněž různá oznámení problému (Egyptanům nebylo cizí ani „donášení“) a žádosti o zakočení a řešení těchto problémů ze strany adresáta.

... Toto je zpráva pánu, ŽPZ, abys obrátil svou pozornost k rodině Waha, v souladu s tím, jak jsem tě informoval, protože právě ty můžeš učinit vše potřebné... [P. Kahun II.2]

... Toto je zpráva pánu, ŽPZ, že chybí přebytek 25. dne čtvrtého měsíce doby pučení. Nechť mi dá pán přinést konečný účet! Toto je zpráva o tom, že tento služebník si nechává přivádět lidi z nedostatku mnoha pracovníků. Toto je vhodná příležitost vypudit odtud zlo... [P. Berlin P 10038 C]

Konečně téměř jako reakci na podobná „oznámení“ můžeme vysvětlit dopisy, v nichž se autor omlouvá či snaží vysvětlit, že se jemu připisovaných chyb buď vůbec nedopustil, nebo že k nim měl důvod.

... Přemýšlí snad pán, ŽPZ, co učinit proti tomuto služebníkovi? ... Jsem v nemilosti, můj pane? Jsem tvůj služebník. Co hodláš učinit proti tomuto služebníkovi? Tomuto služebníkovi nebylo umožněno slyšet, co učinil. Nehovoř zle o tomto služebníkovi. ... Já nejsem tím služebníkem pána, ŽPZ, který selhal. Úředník řekne „On to učinil“ a já pak naleznu dopis podobný hadu. Pokud mi pak bude úředník milostiv, tento služebník zmnoží obětiny pro tvé svátky. Nebudeš přeci bojovat proti tomuto služebníkovi? ... Dej mi doručit odpověď na tento dopis! ... [P. Berlin P 10025]

Nevíme bohužel, zda „pán“ Imbuovi, který je autorem tohoto dopisu, odpověděl a co v odpovědi stálo, ani z čeho přesně byl Imbu obviněn. Z textu je však patrný strach, až panika, v níž Imbu píše svou apologetiku.

V dopisech pocházejících od nadřízeného podřízenému převažují nej-různější instrukce a příkazy. Nejvíce dopisů tohoto typu se dochovalo mezi tzv. Hekanachtovými dokumenty. Hekanacht, jehož (pravděpodobně) služební povinnosti zavedly na delší dobu mimo domov, píše členům své domácnosti (tj. své rodině, ale i nej-různějšímu služebnictvu a dalšímu personálu).

... Ohledně veškeré zavlažované půdy na našich polích, jsi to ty, kdo ji bude obdělávat. Pokud si kdokoli z těch, kdo jsou s tebou, bude stěžovat, jsi za to zodpovědný. Buď silný při obdělávání, dávej pozor! Ochraňuj mé ovoce! Dávej pozor na veškerý můj majetek! ... A jak to, že jste nechali Sathathor přijet ke mně s starým, odmítnutým ječmenem z doby nedostatku ve městě Džedisut? Nebylo mi dodáno 10 pytlů ječmene v kvalitním novém ječmeni. Není

dobré, když vy jíte kvalitní ječmen, zatímco já strádám! ... A pokud je tomu skutečně tak, že jste poslali starý ječmen, abyste sami hromadili nový, pokud jediný hekat ječmene, který mi dodáte, nebude v novém ječmeni, pak já vám už nikdy nedám nic!

Ohledně mého oznámení „Snofru je nemocen“, starejte se o něj! Dávejte mu potraviny a zdravte jej ...

... Dal jsi již vyhnat služebnou Senenu z mého domu? Dávej pozor! ... Hle, pokud stráví ještě jeden den v domě ... bude to tvá vina, že bude činit zlo proti mé manželce! [Hekanacht, dopis 1]

Někdy se z dopisů dozvídáme i historické události či situaci doby, v níž byly psány. Již citovaný první Hekanachtův dopis naznačuje dobu nedostatku v Egyptě, v jeho druhém dopise je tento nedostatek popsán mnohem živěji:

... Nedělejte si o mně starosti, hle, jsem živ a zdrav. Hle, jste jako ten, kdo jí dosyta a hladoví, až mu lezou oči z důlků. Hle, celá zem umírá, ale vy nehladovíte ... Hle, celá má domácnost je jako mé děti, ale nemám všechno. Říká se: „Půl života je lepší než okamžitá smrt.“ Hle, tady začínají jíst lidi! Hle, nikde jinde nikdo nedostává takové přídělky! Seberte se, buďte silní, dokud nepřijedu ... pokud kdokoliv z vás nesouhlasí s těmito přídělky, ať přijede sem za mnou, a žije tak, jako já. ...

Hekanacht s největší pravděpodobností přehání ve snaze zdůraznit, že přídělky, které určil pro členy své rodiny, jsou z ohledem na celkovou situaci země ještě vysoké – větu „*Začínají zde jíst lidi*“ nelze interpretovat doslovně – jeho dopis přesto dává tušit existenci nedostatku.

Jeden z dobových dopisů se ostatním zcela vymyká. Strukturou sice odpovídá ostatním dopisům Střední říše, obsahuje dokonce běžné formule té doby, obsah je však více než překvapující:

Toto je zpráva, že tomuto služebníku byl zaslán (dopis,) že pán, ŽPZ, dorazil do Anch-Senusret desátého dne čtvrtého měsíce doby záplavy. Jaká škoda, že jsi dorazil živ a zdrav!

Říkáš samé zlo. V přízni Sobka, pána Ra-sehwey, který tě uvrhne do kotle, v přízni jeho ducha. Duch představeného chrámu Hekety Pepi jednal proti tobě, aby přetrval navěky. Nechtěje tvé slyšení špatně! Mor na tebe! Přijď, ať tě vidím. Hle, budeme se bit!

[P. Kahun VI.8 / UC 32204]

Srovnáme-li celkovou podobu dopisů Staré říše s dopisy Střední říše, nalezneme jeden velmi zřetelný rozdíl. Zatímco dopisy Střední říše jsou doslova plné nejrůznějších formulí, v dopisech Staré říše jsou tyto formule značně omezeny nebo zcela chybí. Zajímavé je, že obdobně je tomu i v případě biografických nápisů – i zde je v době Staré říše mnohem méně prostoru pro formulaické fráze a mnohem více individuality, zatímco texty Střední říše jsou z větší části zcela předvídatelnými soubory formulí. Snad je tomu tak proto, že ve Staré říši se synové často učili od svých otců – příkladem může být rozhovor panovníka a Ptahhotepa na začátku tzv. Ptahhotepova naučení, kdy Ptahhotep žádá o svolení odejít na odpočinek a předat svůj úřad svému synovi, a panovník souhlasí pod podmínkou, že Ptahhotep svého syna naučí vše, co sám umí. Z doby Střední říše máme oproti tomu jednoznačné doklady existence centralizovaných písařských škol, kde se mladí Egypťané učili umění písma především opisováním textů. Právě podoba těchto učebních textů mohla vést k zvýšené formulaiza-

ci dopisů a biografických nápisů. Dochované vzorové dopisy obsahují právě takové formule, a ve školním textu *par excellence*, knize Kemit, se kromě těchto vzorových dopisů nachází navíc vzor pro formulaickou část biografického nápisu. To samozřejmě neznamena, že by výsledné texty byly zcela stejné, lišily se pravděpodobně jak příslušností písařů k jednotlivým školám, tak i úrovní dosaženou tím kterým písařem.

Dopisy nám umožňují pohlédnout do soukromí starých Egyptanů, být přímými svědky jejich každodenních starostí a obav. Zároveň jsou však i zdrojem důležitých historických informací a v neposlední řadě také informací společensko-kulturních, jelikož otevřeně hovoří o těch aspektech egyptské reality – bezpráví, podvody, nedostatek –, které jinak často zůstávají skryty.

Literatura

Baer, K.

1966 „A deed of endowment from the time of Ppjj I?“, ZĀS 93.

Borchardt, L.

1899 „Der zweite Papyrusfund von Kahun und die zeitliche Festlegung des mittleren Reiches der ägyptischen Geschichte“, ZĀS 89.

Collier, M. – Quirke, S.

2002 *The UCL Labun Papyri: Letters*, Oxford:Archaeopress [BAR International Series 1083].

Gardiner, A. H.

1927 „An administrative letter of protest“, JEA 13, s. 75–78.

Goedicke, H.

1967 „Ein Brief aus dem Alten Reich (Pap. Boulaq 18)“, MDAIK 22.

Griffith, F. Ll.

1898 *Hieratic Papyri from Kabun and Gurob. The Petrie Papyri*, London.

Gunn, B.

1925 „A sixth dynasty letter from Saqqara“, ASAE 25, s. 242–255.

James, T. G. H.

1962, *The Hekanakhte Papers and other Early – Middle Kingdom Documents*.

Luft, U.

1992 *Das Archiv von Illabun. Briefe I*, Berlin [Hieratische Papyri aus den Staatlichen Museen zu Berlin Preussischer Kulturbesitz. Lieferung I].

1998 „The ancient town of el-Lahun“, in S. Quirke (ed.), *Labun Studies*, Surrey s. 1–41.

Petrie, W. M. F.

1890 *Kabun, Gurob, and Hawara*, London.
New York: Metropolitan Museum

Posener-Kriéger, P.

1976 *Les archives du temple funéraire de Néferirkare-Kakai (Les papyrus d'Abousir)*, II, Le Caire: Institut français d'archéologie orientale [BdÉ 65/2].

1980 „Fragments de papyrus provenant de Saqqarah“, RdÉ 32, s. 83–84.

Posener-Kriéger, P. - de Cenival, J. L.

1968 *Hieratic Papyri in the British Museum: 5th series, The Abu Sir Papyri*, London: British Museum.

Quirke, S.

1998 *Labun Studies*, Surrey.

Roccati, A.

1967 „Una lettera inedita dell'antico regno“, JEA 53.

Smither, P. C.

1945 „An Old Kingdom letter concerning the crimes of count Sabni“, JEA 28, s. 16–19.

Sweeney, D.

2001 *Correspondence and Dialogue. Pragmatic Factors in Late Ramesside Letter Writing*, Wiesbaden: Harrassowitz [ÄAT 49].

Wente, E.

1990 *Letters from ancient Egypt*, Atlanta.